

Савва Кузьменко

директор Вищої школи адвокатури НААУ, м. Київ

ORCID: 0000-0002-8167-5741
Email: s.kuzmenko@unba.org.ua

Надія Тарасова,

адвокат, викладач
Вища школа адвокатури НААУ, м. Київ

ORCID: 0000-0002-4481-4466
Email: nadiia.v.tarasova@gmail.com

ПРАВА ГРОМАДЯН НА СВОБОДУ СВІТОГЛЯДУ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА РИЗИКИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ

Анотація. У статті здійснюється аналіз поточної ситуації з реалізацією права громадян України на свободу світогляду і віросповідання, які гарантовані статтею 35 Конституції України. На підставі аналізу норм чинного законодавства України та судової практики, досліджується тенденція необхідності звернення громадян України до судових органів за захистом свого права на свободу світогляду і віросповідання. Зазначені звернення також тісно пов'язані з реалізацією прав громадян на захист конфіденційної інформації про громадян, гарантований статтею 32 Конституції України.

Переважає більшість позовів громадян до судових органів викликана неможливістю отримати або внести зміни до паспорта громадянина України у формі книжечки зразка 1994 року, оскільки у нормативних актах з даного питання є неузгодженості. Фактично, держава примушує своїх громадян позиватись до суду, виклавши в нормативно-правовому акті право Державної міграційної служби здійснювати оформлення та видачу паспортів у формі книжечки лише тим громадянам, стосовно яких є рішення, що набрало законної сили, про зобов'язання оформити та видати паспорт громадянина України зразка 1994 року. Відстоюючи своє, гарантоване Конституцією, право на свободу совісті, віросповідання та на захист персональних даних, громадяни України відмовляються від отримання паспорта у формі пластикової картки. Порушення прав громадян, гарантованих статтями 32 і 35 Конституції України, має поширений характер та потребує негайного вирішення. Авторами запропоновані зміни до чинного законодавства України стосовно врегулювання питання оформлення вірянам паспортів зразка 1994 року.

Авторами статті приділяється увага ситуації в суспільстві, яка безпосередньо пов'язана з відокремленням церкви від держави, а школи від церкви на прикладі пропозиції Міністерства освіти і науки України зробити етику та курси морального спрямування обов'язковими для 5-х та 6-х класів усіх українських шкіл з програмами «Основи християнської етики», «Християнська етика в українській культурі», «Біблійні історії та християнська етика», «Школа подружнього життя» та «Православна культура Слобожанщини». Авторами надається пропозиція щодо вдосконалення норм статті 35 Конституції України шляхом посилання в тексті статті на Україну як на світську державу.

Ключові слова: Конституція, право, світогляд, віросповідання, паспорт.

Savva Kuzmenko

director of Higher school of advocacy, Kyiv

Nadiia Tarasova

advocate, lecturer,
Higher school of advocacy, Kyiv

THE RIGHTS OF CITIZENS FOR FREEDOM OF PERSONAL CONSCIOUS AND BELIEF IN UKRAINE: CURRENT SITUATION AND RISKS OF CONFLICTS

Abstract. The article analyzes the current situation with enforcement of the right to freedom of personal philosophy and religion of the Ukrainian citizens, which are guaranteed by Article 35 of the Constitution of Ukraine. Based on the analysis of the current legislation of Ukraine and judicial practice, the tendency of the necessity for citizens of Ukraine to appeal to the judiciary to protect their right to freedom philosophy and religion is investigated.

These appeals are also closely related to the exercise of citizens' rights to the protection of confidential information about citizens, guaranteed by Article 32 of Constitution.

The vast majority of citizens' claims are caused by impossibility to obtain or make changes to the passport of the Ukrainian citizen in the form of a booklet, as there are inconsistencies in regulations on this issue. In fact, the state forces its citizens to sue, established in a legal act the right of the State Migration Service to legalize and issue passports in the form of a booklet only to those citizens for whom there is entered into force decision that has the obligation to legalize and issue a passport Ukraine of the 1994 model. Defending their constitutionally guaranteed right to freedom of personal philosophy, religion and protection of personal data, citizens of Ukraine refuse to obtain a passport in the form of a plastic card. The citizens right violation guaranteed by Articles 32 and 35 of the Constitution of Ukraine is widespread and needs to be addressed immediately. The authors propose amendments to the current legislation of Ukraine regarding the settlement for believers the issue of passports registration of 1994.

The authors of the article pay attention to the situation in society, which is directly related to separation of church and state, and schools from the church on the example of the Ministry of Education and Science of Ukraine proposal to make ethics and moral courses compulsory for 5th and 6th grades Ukrainian schools with the programs "Fundamentals of Christian Ethics", "Christian Ethics in Ukrainian Culture", "Biblical Stories and Christian Ethics", "School of Marital Life" and "Orthodox Culture of Slobozhanshchyna". The authors propose to improve the provisions of Article 35 of the Constitution of Ukraine by referring in the text of the article to Ukraine as a secular state.

Keywords: Constitution, law, personal philosophy, religion, passport.

Постановка проблеми. Дотримання прав громадян, гарантованих Конституцією України, завжди є актуальною та чутливою проблемою для суспільства. Україна досягла значних успіхів у формуванні нормативно-правових актів з питань свободи совісті та віросповідання, захисту персональних даних громадян, забезпечення дотримання положень Конституції щодо відокремлення церкви від держави. При цьому значною проблемою залишається недосконалість, а, часом і неузгодженість цих нормативно-правових актів між собою, їх невідповідність Конституції України [12, с. 39]. Особливо гостро це відчувається в умовах російської агресії та пандемії, коли громадяни можуть бути обмежені у доступі до державних та судових органів з різних причин. Неприпустимою є ситуація, коли держава своїми нормативно-правовими актами змушує вірян звертатись до судових органів за захистом своїх прав, бо, в іншому випадку, реалізувати ці права громадянин не зможе. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 302 від громадян, які за своїми релігійними переконаннями, користуючись своїм правом на захист персональних даних, не бажають отримувати нові паспорти у формі пластикової картки типу ID-1, вимагається рішення суду, що набрало законної сили, про зобов'язання Державної міграційної служби оформити та видати паспорт громадянина України зразка 1994 року у формі книжечки.

Некоректною по відношенню до громадян України, які визнають себе віруючими, є ситуація, коли один з центральних органів державної влади виходить із пропозицією ввести в загальноосвітніх школах предмет на кшталт основ християнської етики. Вочевидь, при формуванні проекту наказу про затвердження типової освітньої програми не було враховано, що в Україні проживає значна кількість громадян – прихильників не тільки православ'я, але й римо-католицизму, іудаїзму, протестантизму, ісламу тощо. Так, за даними інформаційних матеріалів Центру Разумкова, у 2020 році з православ'ям себе

ідентифікують 62% опитаних, греко-католиками себе визнали 10%, а «просто «християнами» назвалися 9% опитаних. Не відносять себе до жодної конфесії 15% опитаних [13, с. 4]. Саме тому удосконалення науково-правової бази свободи совісті і практики її застосування є гарантією гармонійного розвитку українського суспільства [10, с. 27].

Аналіз наукових публікацій. Слід зазначити, що питанню захисту прав громадян в українському суспільстві і завжди приділялась значна увага. До цього питання докладались у своїх працях такі вчені: Ю. Шемшученко, Н. Онищенко, П. Рабинович, О. Соколенко, Н. Пархоменко, М. Марченко. Дослідженню проблеми забезпечення захисту прав громадян на свободу совісті та віросповідання присвятили О. Брянцева, С. Гараджи, М. Лубська, Б. Кістяківський, Р. Подопрігора, Б. Теремко, Л. Ярмол та інші.

Мета статті – дослідження законодавчих та нормативно-правових актів України, судової практики з питань дотримання гарантованих прав громадян на свободу совісті і віросповідання, відокремлення церкви від держави та захисту персональних даних вірян, а також надання пропозицій стосовно внесення змін до нормативно-правових актів України, які гарантуватимуть вірянам отримання паспортів громадян України у формі книжечки зразка 1994 року та формулювання пропозицій щодо запобігання імплементації в учбовий процес предметів, що висвітлюють історію та етику лише на прикладі однієї конфесії.

Виклад основного матеріалу. Стаття 35 Конституції України гарантує кожному право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова [2].

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року № 987-XI, зокрема, стаття 4 зазначає, що громадяни України є рівними перед законом і мають рівні права в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного життя незалежно від їх ставлення до релігії. В офіційних документах ставлення громадянина до релігії не вказується [6].

Частина перша статті 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 № ETS № 005 гарантує кожному право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно [1].

Частина друга статті 32 Конституції України не допускає збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [2].

Конституційний Суд України, даючи офіційне тлумачення частин першої та другої зазначеної статті, вважає, що інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) – це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема, членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовій, інтимній, товариській, професійній, діловій та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [3].

Чи дійсно наведені вище норми працюють? Чи не доводиться громадянам України відстоювати свої права на свободу віросповідання і чи не має таке «відстоювання прав» масовий характер? Розглянемо ситуацію з дотриманням в Україні норм щодо прав на свободу світогляду та віросповідання, аналізуючи судову практику в Україні з прав людини.

Певна частина громадян України, через свої релігійні переконання, не вважає для себе

прийнятним отримання паспортів громадянина України лише у формі пластикової картки типу ID-1, що містить безконтактний електронний носій, як того вимагає Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус». Обґрунтовуючи свою позицію, вони пояснюють, що примушування до обробки їх персональних і конфіденційних даних з метою оформлення паспорта громадянина України у формі картки є неправомірним втручанням в їхнє особисте життя з боку держави та порушенням вимог ст. 8 Закону України від 01 червня 2010 року № 2297-VI «Про захист персональних даних» [4].

Розглянемо на прикладі судової практики, сформованої останнім часом в Україні на підставі позовів громадян, яким відмовлено у видачі або обміні паспортів громадянина України у формі книжечки, відповідно до Положення про паспорт громадянина України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 26 липня 1992 року № 2503-II та Порядку оформлення і видачі паспорта громадянина України, затвердженого наказом Міністра внутрішніх справ України від 13 квітня 2012 року № 320, якими передбачено дві форми паспорта громадянина України: книжечка і картка. Водночас, постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 302 «Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України» на виконання Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» передбачено з 01 листопада 2016 року виготовлення паспорта громадянина України лише у формі пластикової картки типу ID-1, що містить безконтактний електронний носій.

Громадяни України, яким необхідно було отримати паспорт чи внести до нього зміни, зберігаючи вид паспорта у формі книжечки, отримали відмови від Управлінь Державної міграційної служби України з посиланням на Положення № 302, яке допускає оформлення паспорта громадянина України лише у формі пластикової картки.

Відмови Управлінь Державної міграційної служби України громадяни почали масово оскаржувати у судах, переважно посилаючись на власні релігійні переконання та відмову від присвоєння їм цифрового ідентифікатора особистості у вигляді унікального номера запису в реєстрі, від зняття біометричної інформації та її подальшого зберігання, використання, обробки в Єдиному державному демографічному реєстрі. Всі позивачі посилались на положення ст. 35 Конституції України, яка гарантує право на свободу світогляду і віросповідання та просили оформити їм паспорти громадянина України у вигляді паспортної книжечки

за зразком 1994 року, відповідно до Положення про паспорт № 2503-XII [8].

9 вересня 2018 року Велика Палата Верховного Суду розглянула зразкову справу № 806/3265/17, Пз/9901/2/18, 11-460зai18 [9] та прийняла Постанову, якою задовольнила позовні вимоги позивача щодо видачі паспорта громадянина України у формі книжечки, у зв'язку з ненаданням особою згоди на обробку персональних даних, відповідно до Положення про паспорт громадянина України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503-XII [8]. Відповідно, Висновки Великої Палати Верховного Суду у цій зразковій справі належить застосовувати в адміністративних справах щодо звернення осіб до суду з позовом до територіальних органів ДМС України з вимогами видати паспорт громадянина України у формі книжечки, у зв'язку з ненаданням особою згоди на обробку персональних даних.

Кабінет Міністрів України 3 квітня 2019 року прийняв Постанову № 398 «Про внесення змін до пункту 3 Постанови Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 302» шляхом доповнення пункту 3 абзацом наступного змісту: «Державна міграційна служба до законодавчого врегулювання питання завершення оформлення та видачі паспорта громадянина України зразка 1994 року здійснює оформлення та видачу таких паспортів у порядку, встановленому Міністерством внутрішніх справ, громадянам України, щодо яких прийнято рішення суду, що набрало законної сили, про зобов'язання Державної міграційної служби оформити та видати паспорт громадянина України зразка 1994 року» [7]. Тобто, громадянин України, який через свої переконання не бажає отримувати паспорт – пластикову картку у зв'язку зі зміною прізвища, досягнення певного віку, тощо, має обов'язково звертатись до суду. Наразі суди стають на захист прав громадян, які відмовляються отримувати паспорти у формі пластикових карток (Рішення від 29.09.2021 № 600/4215/21-а, Рішення від 29.09.2021 № 600/4215/21-а, Рішення від 11.10.2021 № 160/15270/21). Однак, постає питання – чи вистачить ресурсів у пересічних громадян позиватись до суду кожного разу, коли їхні права на свободу совісті і віросповідання порушують, чи не оберуть вони інші, не правові способи захисту ще до того, як буде законодавчо врегульовано питання завершення оформлення та видачі паспорта громадянина України зразка 1994 року.

І знову повертаючись до статті 35 Конституції України про відокремлення від держави церкви та релігійних організацій, а школи – від церкви, не можна не згадати ситуацію з пропозицією Міністерство освіти і науки України про викладання Етики та інших курсів морального спрямування для 5-х та 6-х класів усіх українських шкіл, для чого пропонувалось декілька програм, серед яких – «Основи християнської етики», «Християнська етика в українській культурі», «Біблійні історії та

християнська етика», «Школа подружнього життя» та «Православна культура Слобожанщини». Така ініціатива була оприлюднена на сайті МОН 13 січня 2021 року у вигляді проекту «Типової освітньої програми для 5 – 9-х класів». При цьому, у Звіті про громадське обговорення проекту наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти» прямо зазначено, що певні громадські організації і окремі батьки у своїх зауваженнях висловлювали категоричне непогодження щодо запровадження курсів «Етика», «Основи християнської етики», «Християнська етика в українській культурі», «Біблійна історія та християнська етика» тощо як обов'язкових.

На пояснення стурбованості батьків можна навести цитату пана Хосе Казанова – іспанського та американського соціолога релігії, керівника Берклійського центру релігії, миру та світових справ, заслуженого професора соціології та теології і релігієзнавства університету Джорджтауна: «Україна – унікальна держава в Європі, яка не відповідає моделі, де домінує одна релігія (рідко дві конфесії – католицька і протестантська), а інші менші деномінації толеруються. В Україні ситуація є ближчою до американської – існує багато різних деномінацій, і жодна з них не є панівною» [11]. Так, за даними соціологічного дослідження Центру Разумкова «Релігія і церква в Українському суспільстві: 2000–2020 рр.» не погоджувалися з викладанням релігії у загальноосвітніх школах у 2010 році – 31% опитаних, а у 2020 році – вже 45% опитаних [13, с. 4]. З цим можна або погоджуватись, або ні. Проте, тенденція впровадити в країні, де Конституцією гарантовано право на свободу світогляду і віросповідання саме християнську етику шкільним предметом, не є абсолютно толерантною та, навіть, абсолютно прийнятною для учнів. Зразу ж виникає велика кількість питань до підручників (хто напише, хто надасть рецензію), до вчителів (хто викладатиме, чи зможе вчитель бути толерантним та незаангажованим, яка спеціальна освіта має бути у вчителя тощо). Як сприйматимуть викладання саме християнської етики учні – представники нехристиянських конфесій?

Висновки. Таким чином, треба відновити гарантовані статтями 32 та 35 Конституції України права громадян щодо надання їм права обирати, на якому носії (паперовому у вигляді книжечки чи у вигляді пластикової картки типу ID-1) отримувати паспорти, необхідно на законодавчому рівні закріпити цей вибір. Рішення означеної проблеми вже є, воно зазначено в пункті 3 Постанови Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 302 [7] саме щодо законодавчого врегулювання зазначеного питання на рівні внесення змін до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» від 20 листопада 2012 року № 5492-VI [5].

Внесення змін може відбутись шляхом розширення норм статті 21 «Паспорт громадянина України» у згаданому вище Законі.

Унеможливити порушення гарантій статті 35 Конституції щодо відокремлення церкви від держави та вдосконалити редакцію згаданої статті можливо шляхом внесення до згаданої статті формулювання: «Україна є світською державою», а норму про відокремлення школи від церкви викласти наступним чином: «державні та комунальні заклади освіти відокремлені від церкви (релігійних організацій) та мають світський характер» [12, с. 41].

Забезпечуючи права громадян на свободу світогляду та віросповідання, формуючи програму викладання у навчальних закладах, ми маємо бути дуже обережними у викладанні історії релігій, теології тощо саме тому, що найстрашніші війни в історії людства відбувались на релігійному ґрунті. Ми зобов'язані про це пам'ятати як історики, філософи, правники та взагалі не допускати порушення прав людини, гарантованих Конституцією.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 04 листопада 1950 № ETS № 005. Стаття 9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Конституція України. Статті 32, 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text>.

4. Закон України від 01 червня 2010 року № 2297-VI «Про захист персональних даних». Стаття 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

5. Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» від 20 листопада 2012 року № 5492-VI. Стаття 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text>.

6. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року № 987-XI. Стаття 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 року № 398 «Про внесення змін до пункту 3 Постанови Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 302». Пункт 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1132-2015-%D0%BF#Text>.

8. Постанова Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503-XII. Пункт 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2503-12#Text>.

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 вересня 2018 року № 806/3265/17 (Пз/9901/2/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76822787>

10. Новіков В., Боровікова В. Гарантованість

свободи совісті та віросповідання в Україні. *Науковий Вісник внутрішніх справ державного університету*. Львів, 2016. № 4. С. 26–36. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/04_2016/16nvvvvu.pdf.

11. Хосе Казанова: Погляд збоку: релігійна система України нагадує американську. *ВВС Україна*, 26 червня 2013. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/science/2013/06/130626_jose_casanova_int_ko.

12. Ярмол Л. Свобода віросповідання: позитивні тенденції та проблеми у сфері її юридичного забезпечення в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя, 2020. № 6. С. 39–42. URL: http://lsej.org.ua/6_2020/9.pdf.

13. *Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000–2020 рр. (Інформаційні матеріали)*. Київ: Центр Разумкова, 2020. С. 4–10. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf

References

1. *Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 04 lystopada 1950 № ETS № 005* [Convention on the protection of human rights and fundamental freedoms № ETS N 005 (1950, November 4)]. Article 9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (in Ukrainian).

2. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. Articles 32, 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian).

3. *Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 20 sichnia 2012 roku № 2-rp/2012* [Decision of the Constitutional Court of Ukraine of January 20, 2012 № 2-rp / 2012]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (in Ukrainian).

4. *Zakon Ukrainy vid 01 chervnia 2010 roku № 2297-VI «Pro zakhyst personalnykh danykh»* [Law of Ukraine on Personal Data Protection № 2297-VI of June 1, 2010]. Article 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (in Ukrainian).

5. *Zakon Ukrainy «Pro Yedynyi derzhavnyi demohrafichniy reiestr ta dokumenty, shcho pidtverdzhuiut hromadianstvo Ukrainy, posvidchuiut osobu chy yii spetsialnyi status» vid 20 lystopada 2012 roku № 5492-VI* [Law of Ukraine on the Unified State Demographic Register and documents confirming the citizenship of Ukraine, identity or special status № 5492-VI of November 20, 2012]. Article 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text> (in Ukrainian).

6. *Zakon Ukrainy «Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii» vid 23 kvitnia 1991 roku № 987-XI* [Law of Ukraine on freedom of conscience and religious organization № 987-XI. 1991, April 23]. Article 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (in Ukrainian).

7. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 kvitnia 2019 roku № 398 «Pro vnesennia zmin do punktu 3 Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25*

bereznia 2015 roku № 302» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on amendments to paragraph 3 of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 302 of March 25, 2015. № 398 (2019, April 3)]. Paragraph 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1132-2015-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).

8. *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 26 chervnia 1992 roku № 2503-XII* [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine N 2503-XII. of June 26, 1992]. Item 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2503-12#Text> (in Ukrainian).

9. *Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 19 veresnia 2018 roku № 806/3265/17 (Pz/9901/2/18)* [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court № 806/3265/17 (Pz / 9901/2/18) of September 19, 2018]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76822787/> (in Ukrainian).

10. Novikov V., Borovikova V. (2016). *Harantovanist svobody sovisti ta virospovidannia v Ukraini* [Warranty of freedom of conscience and religion in Ukraine]. *Naukovyi Visnyk vnutrishnikh sprav derzhavnogo universytetu*. Lviv. № 4. P. 26–36. URL:

https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvtsy/04_2016/16nvvvvu.pdf (in Ukrainian).

11. *Khose Kazanova: Pohliad z boku: relihiina systema Ukrainy nahaduie amerykansku* [Side view: Ukrainian religious system resembles the American one]. *BBC Ukraina*, 26 chervnia 2013. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/science/2013/06/130626_jose_casanova_int_ko (in Ukrainian).

12. Yarmol L. (2020). *Svoboda virospovidannia: pozytyvni tendentsii ta problemy u sferi yii yurydychnoho zabezpechennia v Ukraini* [Freedom of religion: positive trends and problems in the field of its legal support in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. Zaporizhzhia*. № 6. P. 39–42. URL: http://lsej.org.ua/6_2020/9.pdf (in Ukrainian).

13. *Osoblyvosti relihiinoho i tserkovno-relihiinoho samovyznachennia hromadian Ukrainy: tendentsii 2000–2020 rr. (Informatsiini materialy)(2020)* [Special aspects of religious and church-religious self-determination of citizens of Ukraine: tendencies of 2000–2020 (Information materials)]. Kyiv: Tsentrazumkova. P. 4–10. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf (in Ukrainian).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2021.29.15>
УДК 930.1:372.893: 323.173

Ярослав Мотенко

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ORCID: 0000-0001-5983-2432
Email: motenkoyaroslav@gmail.com

Євгенія Шишкіна

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ORCID: 0000-0001-8599-5518
Email: zhshk@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЇ ІСТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ КУРСУ «ІСТОРІЯ ВІТЧИЗНИ» У СЕРЕДНІХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОРДО)

Анотація. Стаття розкриває методологічні особливості інструменталізації курсу «Історія Вітчизни» у середніх загальноосвітніх навчальних закладах ОРДО протягом 2016–2020 рр. Актуальність проблеми зумовлена об'єктивними обставинами розгортання «гібридної» війни на території України та необхідністю захисту національних інтересів у сфері інформаційної безпеки. Автори розглядають систему освіти ОРДО як засіб політичної пропаганди Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України. У статті наголошується на особливому значенні вивчення методики викладання історичних дисциплін на території ОРДО, оскільки саме гуманітарні науки моделюють поведінку людини і значною мірою формують ціннісні орієнтації особистості. Таким чином, існує невідкладна потреба у розробці методів визначення потенційних ризиків, що містить курс «Історія Вітчизни» як засіб репрезентації